

שבירת הלוחות ועמלה של תורה

**בין מורשה לירושה • בין לוחות ראשונים ללוחות אחרונים •
הקושי שבלימוד תורה • היחס לגילוי רזין דאורייתא מן השמים
• שבירת הלוחות וחתימת התורה • סוף דבר**

מה רצוי ללמד לילד שזה עתה מתחיל ללמוד תורה? ספר בראשית? ספר ויקרא? בשאלה זו דנה הגמרא במסכת סוכה ומפתיעה בתשובתה. "תנו רבנן: קטן היודע לדבר, אביו מלמדו תורה... מאי היא? אמר רב המנונא, 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב' (דברים לג, ד)" (סוכה מב ע"א). מה מיוחד בפסוק זה ומה כותו, שחכמינו בחרו להתחיל בו לחנך לתורה כל תינוק מרגע שהוא יודע לדבר?

בין מורשה לירושה

כשהירושלמי עוסק בירושת ארץ ישראל, הוא מוסיף עוד מימרא: "א"ר הושעיא, כל מקום שנאמר מורשה, לשון דיהא" (בבא בתרא ח, ב). ופירש הפני משה: "דיהא הוא לשון כהה וספק", כלומר, ירושה משמעה לשון ודאי, שהרי ירושה הוא קניין מוחלט, שאין היורש זקוק לעשות מעשה קניין, ואין לאחר חלק בירושתו; אבל מורשה משמעה לשון ספק. ושאלה שם הגמרא: "והכתיב 'מורשה קהלת יעקב'" - וכי יעלה על הדעת שהתורה

היא ספק בידינו, ומה שייך ל' ספק על התורה? ותירץ הירושלמי: "לית דיהא סוגין מיניה, מן דו לעי היא משכח כולה" - ופירש הפני משה: אכן בתחילה אין ספקות מרובים ממנה, "בתחילה כשבא להתעסק וכמה וכמה ספיקות יבואו לו ואין מביין על בוריה, אבל אחר שיגע בה הרבה, הוא מוצא את כולה עם טעמיה ונימוקיה".

רבים מתלבטים בשאלה, מדוע ניתנה תורה כשהיא רצופה בכל כך הרבה קשיים המרחיקים רבים מלבוא בשעריה. נדמה, שהפתרון לכל השאלות נעוץ בפסוק האחרון המסיים את התורה. נתבונן בפסוק זה ובפירוש רש"י עליו.

"ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל" (דברים לד, יב). ופירש"י: "ולכל היד החזקה" - שקיבל את התורה בלוחות בידיו... 'לעיני כל ישראל' - שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם, שנאמר 'ואשברם לעיניכם'. והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר 'אשר שברת' (שמות לד, א) - 'ישר כוחך ששברת'. הייתכן שהתורה תסתיים ברמז לאירוע הנורא של שבירת הלוחות, והרי כבר נמחל להם חטא העגל? ומדוע לשוב ולהזכירו, ואף לומר לו "ישר כוחך ששברת"?

להבנת הדברים נעיין במדרש המתאר ויכוח בין אדם הראשון למשה רבינו:

אדם הראשון אומר למשה, אני גדול ממך שנבראתי בצלמו של הקדוש ברוך הוא, מנין, שנא' "ויברא אלהים את האדם בצלמו" (בראשית א, כז). א"ל משה, אני נתעליתי יותר ממך, אתה כבוד שניתן לך ניטל ממך, שנאמר "ואדם ביקר בל ילין" (תהלים מט, ג), אבל אני - זיו הפנים שנתן לי הקדוש ברוך הוא, עמי הוא. מנין, שנאמר "לא כהתה עינו ולא נס לחה" (דברים לד, ז) (דברים רבה יא, ג).

ויכוח מוזר, ולא מתאים למי שנאמר עליו שהיה עניו מכל האדם.

משה משתבח בזיו פניו. מניין בא לו אותו זיו פנים? נאמר במדרש: "ומהיכן נטל משה קרני ההוד? ... ר' יהודה בר נחמן בשם רשב"ל אומר עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קימעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד, שנאמר 'ומשה לא ידע כי קרן עור פניו'" (שמות רבה מז, ו). ברם

בתורה נאמר "ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו" (שמות לד, כט). הרי שקרני ההוד באו לו מדיבורו של הקב"ה עמו. ויש לשאול, מדוע דווקא כאן בלוחות השניים זכה אחר הדיבור לקירון עור פנים, הרי פעמים רבות דיבר עמו? ומדוע לא זכה משה בקירון פנים ברדתו מהר סיני והלוחות הראשונים בידו אלא דווקא בדיבור שלאחר שבירתם? ועוד, למה נאמר במדרש שקרני ההוד באו למשה משיירי הדיו שבקולמוס בניגוד למקרא מפורש - "בדברו אתו"?

להשלמת התמונה נעיין בילקוט שמעוני: "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל" (שמות לב, יט) - "נסתכל משה בלוחות וראה הכתב שבהן שפורח וכבדו על ידי משה ונפלו מידי ונשתברו" (שמות, רמז שצג). והדברים סתומים: מהו כתב פורח? מדוע כשפרח הכתב נעשו הלוחות כבדים?

בין לוחות ראשונים ללוחות אחרונים

על-פי יסודו של בעל בית הלוי בדרשותיו (שו"ת בית הלוי, דרוש יח), למדנו את פשר הדברים, ולמדנו להבחין בין המהות של הלוחות הראשונים ללוחות האחרונים, ואלה עיקרי דבריו שם.

לאחר שמחל הקב"ה לישראל על חטא העגל וניאות לתת להם את הלוחות השניים, נאמר: "כתוב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל" (שמות לד, כז). ובמדרש הסבירו מהם 'הדברים האלה': "אכתוב לו רובי תורתך כמו זר נחשבו" (הושע ה, יב), בשעה שנגלה הקדוש ברוך הוא בסיני ליתן תורה לישראל, אמרה למשה על הסדר מקרא ומשנה תלמוד ואגדה, שנאמר "וידבר אלקים את כל הדברים האלה" (שמות כ, א). אפילו מה שהתלמיד שואל לרב, אמר הקדוש ברוך הוא למשה באותה שעה. מאחר שלמדה מפי הקדוש ברוך הוא, אמר לו למדה לישראל. אמר לפניו, רבש"ע אכתוב אותה להם. אמר לו, איני מבקש ליתנה להם בכתב, מפני שגלוי לפני שעובדי כוכבים עתידים לשלוט בהם וליטול אותה מהם ויהיו בזוים בעובדי כוכבים; אלא המקרא אני נותן להם בכתב, והמשנה והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה, שאם

יבואו עובדי כוכבים וישתעבדו בהם יהיו מובדלים מהם. אמר לנביא, אם "אכתוב לו רובי תורת, כמו זר נחשבו" - ומה אני עושה להם? נותן את המקרא בכתב, ואת המשנה והתלמוד והאגדה בעל פה. 'כתוב' זה המקרא. 'כי על פי הדברים' - זו המשנה והתלמוד, שהם מבדילים בין ישראל לבין עובדי כוכבים" (שמות רבה מז, א).

ואכן במהלך הדורות ראינו שהגויים, כמו המצרים בימי תלמי, ובעיקר הנוצרים, אימצו לעצמם את התורה שבכתב, ואף טוענים שהיא שלהם, והם העם הנבחר, ואליהם התורה מכוונת כשהיא מדברת על העם הנבחר שמקבל תורה.

חשש זה היה לו מקום דווקא לאחר שבירת הלוחות הראשונים, שכן רק אז נגזרה גזרת גלות על ישראל, שהרי לפני שבירתם נאמר, "אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות וכו' אין כל אומה ולשון שולטת בהן, שנאמר 'חרות על הלוחות' (שמות לב, טז) - אל תיקרי חרות אלא חירות" (עירובין נד, ע"א), והיינו חירות משעבוד מלכויות. ועל כן על הלוחות הראשונים אפשר היה לכתוב הכול, גם תורה שבעל פה, שהרי מכתב אלקים היה, ואיתא בירושלמי: "'מזה ומזה הם כתובים', בין כל דיבור ודיבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה (שקלים ו, א), שהכול היה רמוז בהן. אך לאחר חטא העגל נשתנתה המגמה, בגלל החשש מאומות העולם - על לא ניתנה תורה שבע"פ להיכתב.

והא בהא תליא. לפני חטא העגל, כשישראל היו בדרכם לארץ ישראל, לא יתכן שתעלה מחשבה בלב אומות העולם לערער על בחירת ישראל, ואיש לא יעלה בדעתו לחשוב שהבחירה האלוקית נתונה לעם אחר:

לולא חטא העגל היו האומות, יושבות ארץ ישראל, משלימות עם ישראל ומודות להם, כי שם ה' הנקרא עליהם היה מעורר בהן יראת הרוממות, ולא הייתה שום שיטת מלחמה נוהגת, וההשפעה הייתה הולכת בדרכי שלום כבימות המשיח. רק החטא גרם ונתאחר הדבר אלפי שנים וכו' (אורות עמ' יד, ד).

ועל כן ניתן לכתוב על הלוחות הראשונים גם את התורה שבעל פה. אך כשנשברו הלוחות, ואפשר שישראל יצאו לגלות, עולה החשש שאומה"ע

יאמצו את התורה ויעתיקוה, ע"כ נצטווה משה שלא לכתוב את התורה שבעל פה, כדי שלא ייחשבו ישראל כזר.

וזהו פירוש מאמר חז"ל ש"משה כשראה שהכתב פורח כבדו ידיו: כשפרח הכתב מהלוחות, היינו כשפרחה מהם התורה שבעל פה, ושוב אי אפשר שהיא תהיה כתובה, ונשארה על הלוחות רק התורה שבכתב - כבדו ידי משה, משום שאי אפשר לה לתורה שבכתב להתקיים בלא תורה שבע"פ; שכן אין אנו יודעים מתוך התורה שבכתב, למשל, מהן תפילין, באיזה אבר מלין, מהו פרי עץ הדר וכדומה. ולכן משפרחו האותיות כבדו הלוחות על ידי משה, שאין להם קיום בלא תורה שבע"פ.

ודיוק המקראות מוכיח כן, שהרי בלוחות הראשונים נאמר "ויתן ה' אלי את שני הלוחות... ועליהם ככל הדברים אשר דבר עמכם בהר" (דברים ט, י). ובהר נאמר "וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר" (שמות כ, א). שכן הקב"ה מסר למשה בסיני "מקרא, משנה, הלכות ואגדות, ואפילו מה שתלמיד שואל לרבו" - ומשה כתב את כל אלה, ככתוב "ועליהם ככל הדברים אשר דבר עמכם בהר". וכ"כ בירושלמי "רבי יהושע בן לוי אמר: 'עליהם', 'ועליהם'. 'כל', 'ככל'. 'דברים', 'הדברים'. מקרא, משנה גמרא ואגדה, ואפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני" (פאה ב, ד).

ברם, בלוחות השניים נאמר: "פסול לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת" (שמות לד, א). כאן לא מוזכר "כל הדברים", ועוד, משה נצטווה לכתוב רק מה שהיה על הלוחות "אשר שברת", והרי כששברם, לא היתה תורה שבע"פ כתובה שם, שהרי הכתב פרח מהלוחות.

לכאורה נראה, שהיתה ירידה גדולה מהלוחות הראשונים ללוחות השניים. ועוד, על הראשונים נאמר, שאילמלי לא נשתברו, לא הייתה תורה משתכחת, והיו למדים ולא שוכחים (עירובין נד, ע"א). אך באמת על פי הגדרתו של הבית הלוי - כפי שהוא מזכיר כמה פעמים בספרו, וכן בהקדמתו לספר - עלייה גדולה יש בירידה זו. שכן הלוחות הראשונים עמדו לעצמם, וישראל עמדו לעצמם, והיו ישראל מקיימים את התורה

ולומדים אותה, והרי הם ככלי שמונחת בו התורה, כמו ארון הקדש שמונח בו ספר תורה - כלומר, ישראל היו אז בדרגה של תשמישי קדושה. אבל עם מתן הלוחות השניים מצויה התורה שבע"פ בישראל עצמם, והרי ישראל הם כקלף שהתורה כתובה עליו, ככתוב "כתבם על לוח לבך" (משלי ג, ג) - ועל כן ישראל ואורייתא חד המה. וכן כתב הטור על הברכה "וחיי עולם נטע בתוכנו" - זו תורה שבע"פ (אורח חיים, סימן קלט). מעתה ישראל הם הקדושה עצמה ולא תשמישיה.

והנה בארבעים יום האחרונים שעלה משה לקבל את הלוחות, הוא היה סבור שהוא יחזור לכתוב על הלוחות השניות את כל מה שהיה כתוב בלוחות הראשונים; אך הקב"ה אמר לו, שמעתה הכל ישתנה, ותיגזר גזרת גלות, ועתידין אומה"ע לומר שתורה שלהם היא, ועל כן נאסר עליו לכתוב את התורה שבע"פ על הלוחות. לפיכך אמרו חז"ל שנשתייר דיו בקולמוס של משה, שהרי משה טבל את הקולמוס בכמות דיו שתספיק לכתוב את כל התורה, וכשסיים לכתוב תורה שבכתב, נמנע ממנו להמשיך ולכתוב, וע"כ העביר את שיירי הדיו, המיועד לתורה שבע"פ, על ראשו, ושם נכתבה התורה שבעל פה, ולא על הלוחות. והלוחות היו מאירים, שהרי "מעשה אלקים המה" (שמות לב, טז), ודרשו חז"ל "ואומר 'ויראו את אלקי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר' (שם כד, י), מה 'מעשה' האמור להלן של ספיר, אף 'מעשה' האמור כאן של ספיר" (ספרי בהעלתך, קא). ועוד אמרו, שכאשר נצטווה משה לפסול את הלוחות, "אל משה, מנין אני מביא לוחות אבנים? אל, אני מראה לך את המחצב. א"ר לוי, מתחת כסא הכבוד הראה לו הקב"ה למשה את המחצב, שנאמר 'ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר', וכתוב ביה 'והלוחות מעשה אלקים המה'" (ילקוט ש תורה, רמז תתנד). וכשם שהלוחות האירו, כך זכה משה לקרני הוד, שהרי הוא עצמו הפך ללוחות. יוצא אפוא, שהמקרא המספר שמה זכה לקרני ההוד "בדברו אתו", במתן הלוחות השניים לאחר שבירת הלוחות הראשונים, זהה למה שאמרו חז"ל שמה זכה להן מהדיו שנשאר בקולמוס והעבירו על ראשו; שכן אותו דיבור אלוקי של תורה שבע"פ, נשאר אחר שבירת הלוחות בקולמוס ולא נכתב, ותחת זאת נשאר בראשו של משה ובראשם של כל ישראל, וממנו זכה לקרני הוד.

הקושי שבלימוד התורה

וזה ביאור הקושי שבלימוד תורה. כדי שהתורה לא תהיה כתובה ע"ג ספר, אלא על לבם של ישראל, "וחיי עולם נטע בתוכנו", היה צורך שהתורה שבע"פ תועתק מן הכתב שבלוחות ללכותיהם של ישראל. ההעברה של התורה שבעל פה מהלוחות ללב נעשית ע"י קניין, שיקנו ישראל את התורה. קניין זה נרכש רק ע"י העמל והיגיעה. ולכן נאמר בתנחומא, שהקב"ה כפה על ישראל הר כגיגית בשל תורה שבע"פ (תנחומא פרשת נח, סי' ג; ר' להלן) וכדברי המדרש, שהכפייה היא מעין אונס, ובאונס נאמר "לא יוכל לשלחה כל ימיו" (דברים כב, כט). וזו היתה כוונת הבורא, שתורה וישראל חד, ולא ניתן להפריד ביניהם, בזכות התורה שבע"פ שנקנית ביגיעה.

לעיל הזכרנו את הגמרא בעירובין, "מאי דכתיב 'חרות על הלוחות' ? אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות, לא נשתכחה תורה מישראל", שכשהיו מסתכלים על הלוחות היו לומדים ויודעים את כל התורה. רק בלוחות השניים נולדה השכחה, ומכאן ואילך ידיעת התורה תלויה בנו, בעסק התורה, ביגיעה בה ובהתמדה בלימודה. ואכן כשהמגמה היא להקנות תורה לישראל, שהם עצמם יהפכו לספר תורה, שהתורה לא תעמוד מחוץ לאדם והוא ילמד אותה, אלא שהתורה תיהפך לחלק מעצמו, אי אפשר להגיע לזה אלא ביגיעה ובעמל. אדם אוהב קב שלו יותר מתשעה של חברו, משום שהוא התייגע וקנה את הדבר בזכות, בעמל, ולא קיבל אותה במתנה. וכ"כ רש"י על דברי הגמ' "רוצה אדם קבב שלו מתשעה קבין של חבירו" (ב"מ לח, ע"א) - "חביבה עליו ע"י שעמל בהן". ואילו דבר שאדם מקבל בקלות, גם נעלם בקלות.

ואיתא בגמ' בסוטה: "מכאן לצדיקים שממונן חביב עליהן יותר מגופן" (סוטה יב, ע"א). ופירשו שם: הצדיקים מתייגעים על ממונם ובודקים כל פרוטה אם היא כשרה בתכלית. ומאחר שממונם בא להם ע"י טירחה מרובה, לפיכך הוא חביב עליהם יותר מגופם (שיחות מוסר תשל"ב, כב).

גם שלמה המלך אמר "אף חכמתי עמדה לי" (קהלת ב, ט) - "תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי" (ילקוט קהלת, תתקסח), תורה שהתייגעתי ועמלתי בה, נשתמרה בקרבי, חכמה שלמדתי מתוך קשיים היא שעמדה לי. ויש שמצאו

לזה רמז בביטוי "ל קו ש ש ק ש ל ת ב ן" (שמות ה, יב) - אימתי מגיעה התבונה? כאשר ישנם קושי וקשיים.

ולכן בלוחות הראשונים, כששמעו ישראל "אנכי ה' אלקיך" מפי הגבורה, היו דברי תורה מתערים בלבם ואינם נשכחים; אך דא עקא, ישראל לא עשו מאמצים לקנותה, וערך שמושג בקלות אינו קונה קניין בנפש. כדי לרוכשו קניין גמור, יש צורך בהתמסרות, ביגיעה ובעמל. וכן אמרו בגמרא: "כי מיץ חלב יוציא חמאה" (משלי ל, לג) - במי אתה מוצא חמאה של תורה, במי שמקיא חלב שינק משדי אמו" (ברכות סג ע"ב). וב"עין איה" ביאר הרב זצ"ל מימרא זו והרבה לקלס את העמל בתורה.

רבים הם הפדגוגים המתנשאים להביא דרכים להקל את עול הלימוד, וחושבים שיביאו ברכה לעולם, בהקנותם את הידיעות והלימודים התוריים באופן קל, שלא יצטרך האדם להיות עמל בהם. תועלת הדבר אינה אלא מתעה. כי הידיעות לא תימדדנה על פי כמותם כי אם על פי איכותם, על פי עומק ההבנה וחריפות השימוש בהם לכל חפץ. ביותר לימודי התורה, על פי גודל הרושם שפועלים על הלומד, לענין התכונה של המוסר, המעשים הטובים ויראת ה' הטהורה. ובזאת יהיה מועיל רק הלימוד שאינו בא בדרכים קלים ונוחים לקלוט, כי על-ידי היגיעה ועבודה שכלית מתעלה האדם למידות נעלות, ולהיות נוטה אל השכל ואל כל דברי קודש באהבה וחפץ לב, והלימוד פועל עליו להיות כולו נתון ומסור ללימודיו. על-כן תצא מהלמוד שעל-ידי היגיעה דווקא עומק ההבנה והידיעה הברורה עם הפעולה הרצויה לעבודת ה' ויראתו וכל טהרת המדות. אבל הלימודים הנכנסים באופן קל, בלא יגיעה ועבודה כבירה, ישארו לעולם שטחיים וקפויים, עומדים מחוץ לנפשו של אדם הפנימית, ופועלים מעט על מעשיו ועל יצרי לבבו.

ע"כ חמאה של תורה, הברור והמובחר שבה, העיקרי, המחורר בעומק רעיון ושום שכל והמרבה אומץ הנפש ביראת ה' ודרכי קודש במי תמצא, רק במי שנתגדל על עבודת התורה בעמל, וקנה אותה בדרכים כבושים שע"י יגיעה ועבודה רבה, שעמדו לו

להתרחק מן הילדות וכל געגועיה, לבלתי קנותם בדרך שעשועי ילדים, כ"א מקיא חלב שינק משדי אמו עליה, ע"י רב עמל ויגיעה, יהיה לו המזון הקל והנח למורת רוח. וכמו שיקוץ הגדול בהמזון של היונק, עם כל קלות עיכולו ומהירות השגתו, כן יקוץ המתרגל ביגיעה ועבודת עיון, שישמח בזה והוא כל תענוגו ומשוש נפשו, בלימודים הנקנים כולם ע"י דרכים קלים, אבל עם זה הם מחוסרים עומק וכח רושם חזק בנפש (עין איה, ברכות פרק ט, אות שדמ).

חמאה של תורה - המשובח שבה, לא נקנה אלא בעמל ויגיעה, כשם שהמבוגר קץ במזון של היונק, אף שהוא מתעכל מהר ומושג במהירות ללא עמל. אדרבה, עיקר התענוג הוא בעבודת העיון, והוא קץ בלימודים הנקנים בדרכים קלות, שאינם חורטים רושם בנפש. וזה לשון הילקוט בסוף יהושע: "באותה שעה (כשנשתברו הלוחות) נגזרה גזרה על ישראל שילמדו תורה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטרור ומתוך הדוחק, ומתוך שאין להם מזונות. ומתוך אותו הצער שהם מצטערים עתיד הקדוש ברוך הוא לשלם להם שכרם לימות המשיח כפול ומכופל, שנאמר 'ה' אלקים בחזק יבא וזרעו מושלה לו הנה שכרו אתו' וגו'" (ילקוט שמעוני יהושע, רמז לז).

הרי שבד כבד עם שבירת הלוחות נגזרה גזירת העמל בתורה, והיא תיקון השבירה.

ועיין בתנחומא פרשת נח, המבחיין בין מהותה של התורה שבכתב לתורה שבעל פה והמציין את שכרו של העמל בתורה שבעל פה:

"אלה תולדות נח, נח" (בראשית ו, ט), יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שבחר בישראל משבעים אומות כמ"ש "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו" (דברים לב, ט) ונתן לנו את התורה בכתב ברמז צפונות וסתומות, ופרשום בתורה שבע"פ, וגלה אותם לישראל. ולא עוד, אלא שתורה שבכתב כללית, ותורה שבע"פ פרטית, ותורה שבע"פ הרבה ותורה שבכתב מעט, ועל שבע"פ נאמר "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים" (איוב יא, ט).

וכתיב "ולא תמצא בארץ החיים" (שם כח, יג), ומאי "לא תמצא

בארץ החיים", וכי בארץ המתים תמצא? אלא, שלא תמצא תורה שבע"פ אצל מי שיבקש עונג העולם - תאוה וכבוד וגדולה - בעולם הזה, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר "זאת התורה אדם כי ימות באהל" (במדבר יט, יד). וכך דרכה של תורה: פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל. לפי שלא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ, שנאמר "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית" (שמות לד, כז). ואמרו חז"ל, לא כתב הקדוש ברוך הוא בתורה "למען הדברים האלה", ולא "בעבור הדברים האלה" ולא "בגלל הדברים" אלא "על פי הדברים", וזו היא תורה שבע"פ שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול, שהיא משולה לחשך שנאמר "העם ההולכים בחשך ראו אור גדול" (ישעיה ט, א), אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול, שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והיתר, בטמא ובטהור. ולעתיד לבא "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (שופטים ה, לא).

ולא קבלו ישראל את התורה עד שכפה עליהם הקדוש ברוך הוא את ההר כגיגית, שנאמר "ויתיצבו בתחתית ההר" (שמות יט, ז). ואמר רב דימי בר חמא: א"ל הקדוש ברוך הוא לישראל, אם מקבלים אתם את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. ואם תאמר על התורה שבכתב כפה עליהם את ההר, והלא משעה שאמר להן מקבלין אתם את התורה, ענו כלם ואמרו "נעשה ונשמע", מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט? אלא אמר להן על התורה שבע"פ, שיש בה דקדוקי מצות קלות וחמורות, והיא עזה כמות וקשה כשאל קנאתה.

לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקדוש ברוך הוא בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, שנאמר "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" (דברים ו, ה). ומנין אתה למד שאין אהבה זו אלא לשון תלמוד? ראה מה כתיב אחריו: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" (שם שם, ו), ואי זה? זה תלמוד, שהוא על הלב. ואומר "ושננתם לבניך" (שם שם, ז) זה תלמוד שצריך שנון, ללמדך שפרשה ראשונה שבק"ש אין בה פירוש מתן שכרה

בעוה"ז, כמ"ש בפרשה שנייה "והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם" (שם יא, יג), זה מתן שכר עוסקי מצות (ס"א תורה שבכתב) שאין עוסקין בתלמוד, ובפרשה שנייה כתיב בה "בכל לבבכם ובכל נפשכם" ולא כתב "בכל מאדכם", ללמדך, שכל מי שאוהב עושר ותענוג אינו יכול ללמוד תורה שבע"פ, לפי שיש בה צער גדול ונדוד שינה, ויש מבלה ומנבל עצמו עליה, לפיכך מתן שכרה לעה"ב, שנאמר "העם ההולכים בחשך ראו אור גדול", אור גדול - אור שנברא ביום ראשון שגנזו הקדוש ברוך הוא לעמלי תורה שבע"פ ביום ובלילה, שבזכותן העולם עומד, שנאמר "כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי" (ירמיה לג, כה). אי זה הוא ברית שנוהג ביום ובלילה? זה תלמוד. וכן הוא אומר "כה אמר ה' אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תפר את דוד עבדי" וגו' (שם שם, כ), ואומר "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה" (תהלים א, ב).

ואף הקדוש ברוך הוא כרת ברית עם ישראל שלא תשכח תורה שבע"פ מפיהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות, שנאמר "ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימוש" וגו' (ישעיה נט, כא), ולא כתיב "ממך" אלא "מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך". ולפיכך קבע הקדוש ברוך הוא שתי ישיבות לישראל, שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה, ומתקבצין שתי פעמים בשנה - באדר ובאלול - מכל המקומות ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה, עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמתה, ומביאים ראייה ומן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד כדי שלא יכשלו ישראל בד"ת, שנאמר "שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול" (תהלים קיט, קסה), "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (שם כט, יא). (תנחומא נח, סימן ג).

ועל "האור שנברא ביום ראשון, שגנזו הקדוש ברוך הוא לעמלי תורה שבע"פ ביום ובלילה, שבזכותן העולם עומד" - על אור זה אמר משה לאדם הראשון, "אתה, כבוד שניתן לך ניטל ממך, שנאמר 'ואדם ביקר בל ילין'", שכן אדם לא נשאר אפילו לינת לילה עם זיו הפנים; אבל אני - זיו הפנים שנתן לי הקב"ה עמי הוא, שנאמר "לא כהתה עינו ולא נס לחה".

ובאמת מדוע ניטל כבודו של אדם מיד? משום שאדם הראשון לא השקיע מאומה כדי לזכות באור, ולא עמל כדי לקבל את זיו הפנים, והכול ניתן לו במתנת אלקים - ומה שבא בקלות ניטל בקלות; אבל משה התייגע כדי לזכות בתורה, משום כך זיו הפנים שניתן לו נשאר אתו עד יום מותו. וזו היא כוונת הירושלמי ש"מורשה" הוא לשון "דיהא", לשון ספק, לא כלשון "ירוש" שהוא ודאי. ואכן המתחיל ללמוד תורה, כמה ספקות יש לו, והוא אינו מבינה על בוריה; אבל אחר שהתייגע בה, הוא מוצא ומגלה את כולה על טעמיה ונימוקיה.

יוצא אפוא, שהקשיים והספקות בלימוד התורה בתחילתה הם הנותנים לה את מעלתה בסופה, שאילו היו ישראל מקבלים תורה בירושה, היא לא היתה שלהם. ועל כן נאמר באבות "התקן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירושה לך" (ב, יב) - אף על פי שנאמר "מורשה קהלת יעקב" - התקן עצמך ללמוד תורה; כפי שביאר הירושלמי: התורה אינה ירושה לנו, אלא "מורשה", דיהא, וזקוקים להרבה עמל כדי לזכות להבינה, ולכן "התקן עצמך ללמוד תורה".

היחס לגילוי רזין דאורייתא מן השמים

דברים מופלאים קיבלנו מ'ר' חיים מוולאז'ין על הנהגת רבו, הגר"א, שעמל בתורה ולא היה מוכן לקבל ולשמוע מגידים, אף שנגלו לו מגידים שרצו לגלות לו סודות התורה.

כי שמעתי מפיו הקדוש, שפעמים רבות השכימו לפתחו כמה מגידים מן השמים בשאלתם ובקשתם שרוצים למסור לו רזין דאורייתא בלא שום עמל, ולא הטה אוזנו אליהם כלל.

ואחד מן המגידים הפציר בו מאוד, ועם כל זה לא הביט אל מראהו הגדול וענה ואמר לו: איני רוצה שתהיה השגתי בתורתו ית"ש ע"י שום אמצעי כלל וכלל, רק עיני נשואות לו ית"ש, מה שרוצה לגלות לי וליתן חלקי בתורתו ית"ש בעמלי אשר עמלתי בכל כוחי, הוא ית"ש יתן לי חכמה, מפיו דעת ותבונה. שיתן לי לב מבין וכליותי יעשו כשתי מעיינות, ואדע כי מצאתי חן בעיניו,

ואיני רוצה אלא ממה שבתוך פיו. וההשגות ע"י מלאכים המגידים
 ושרי התורה אשר לא עמלתי ולא חכמתי אין לי בהם
 חפץ (הקדמת הגר"ח לביאור הגר"א על ספרא דצניעותא).

וכששאלו את הרב גוסטמאן זצ"ל, ראש ישיבת נר ישראל, אם יש צורך
 לקום מפני אשה בהיריון, שהרי תינוקה יודע כל התורה והרי הוא תלמיד
 חכם, ענה, שכיון שדיעותיו באו בלא עמל ויגיעה, אלא ע"י מלאך
 שלימדו, אין להן ערך ואין צורך לקום מפניה.*

והנה, הרמב"ם פסק שהדס שנקטם ראשו כשר (הלכות לולב ת, ה). וכתב
 הראב"ד: "אמר אברהם, וכבר הופיע רוח הקדש בבית מדרשנו מכמה
 שנים, והעלינו שהוא פסול... ומקום הניחו לי מן השמים". וכבר שאלו
 על הראב"ד: הרי לא בשמים היא! ? ועוד, האם הגר"א חולק על הראב"ד,
 כשהוא לא הניח למגידים לגלות לו דברי תורה?

יש סוברים, שהראב"ד אכן התכוון למה שכתב, ומטעם זה הרמב"ם לא
 התחשב בדעתו, כיוון שלא בשמים היא (עי' שו"ת מהר"י בן לב ח"ג, סי' קטז).
 גם החיד"א קיבל הדברים כפשוטם (ברכי יוסף א"ח סי' תרמו, א), וכן הרדב"ז,
 בענין קדושת המקדש שבטלה בזמן הזה. אף שם סיים הראב"ד בלשון
 דומה, אחר שחלק על הרמב"ם, והביע דעתו שאין היום קדושה במקדש:
 "כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו, לפיכך הנכנס עתה שם, אין בו כרת" (הלכות
 בית הבחירה ג, יד). והעיר הרדב"ז: "ואני לא הייתי סומך על זה להתיר ליכנס
 למקדש בזה"ז, אפי' היה נגלה אלי, כי הייתי אומר 'לא בשמים היא'" (ספר
 יקר תפארת על הרמב"ם שם).

יש סוברים שהראב"ד ערב לו הפירוש, ואמר כן דרך גוזמא (מהר"ם בן חביב,
 כפות תמרים סוכה, לב ע"ב). ואכן הראב"ד הביא הדברים גם בספרו "תמים
 דעים", ושם אמר דבריו מתוך פלפול בהלכה, ולא הזכיר רוח הקדש.

* מתוך ספרו של יעקב פרנקל 'מעייני מתגבר ושמו אדם', עמ' 103: "הלומד מביא עמו את הנכונות
 ואת היכולת, את הרצון ואת השאיפה ללמוד. הוא 'מת' ללמוד, אולם הוא שונא 'לימודים'...
 'לימודים' דורשים בעיקר את התפקודים הנמוכים ביותר בסולם האנושי: שינון חכירה, התלמיד
 חש את העלבון: מ'מרצדס' הופכים אותו ל'טוסטוס'... התלמיד מצפה שלא יפנקו אותו, שלא
 יחלישו אותו, שלא יאכילו אותו. אם הוא יכול היה לנסח את ה'דיבורות' שלו היה קובע, בשלט
 גדול מעל הלוח, באמצע: 'אל תעניק לי - תוציא ממני. אל תענה לי - תציב לי שאלות. אל תקל
 עלי - תכביד באתגרים. אל תריעי - תגרה את סקרנותי. אל תפתור לי - תאפשר לי להתלבט'."

אמנם, לכשנדייק בדברי הגר"א נוכל לתת משמעות אחרת לדברי הראב"ד. וכך כתב ר' חיים מוולאז'ין על רבו הגר"א: "והעולה על כולנה הן הן גבורותיו ונוראותיו כי לא הראה את נפשו טוב בעמלו אשר עמל בחכמה ובדעת ובכשרון, ואחר רוב יגיעותיו, וכאשר חסו עליו מן השמים ונתגלו לו מעיינות החכמה, רזין דרזין, נסתרות דנסתרים, זו היתה אצלו מתת אלקים. וזולת זה נפשו לא רצה בס, אף כי רצו למסור לו מן השמים, בלא שום עמל ויגיעת בשר, רזין וסתרין עליוני עליונים, ע"י מגידין מארי דרזין ושרי התורה, לא נשא עיניו לזה, עמו היתה וריחקה" (הקדמה לספרא דצניעותא).

הרי שהגר"א סירב רק לקבל רזין בלא עמל, "כי רצו למסור לו מן השמים בלא עמל ויגיעת בשר". אך אחרי שעמל והגיע לקצה גבול יכולתו, גם הוא קיבל - "עיני נשואות לו ית"ש מה שרוצה לגלות לי וליתן חלקי בתורתו ית"ש בעמלי אשר עמלתי בכל כוחי".

וכן כתב החתם סופר, שהראב"ד לא התכוון לרוח הקודש במובן המקובל, אלא "היינו רוח ה' על עוסקי תורה לשמה, אשר זוכין לכוין האמת, אפי' אם לפי טבע חכמתם ושכלם לא ישיגו ידיהם תושיה כזו, מ"מ הקב"ה בחסדו יהיב חכמתא לחכימא לפי שעה. וכזה זכה עתניאל בן קנז לכוין האמת ע"י פלפול וקל וחומר וגזירה שווה, מה שלא היה בטבע חכמתו להשיג זה. ועל דרך זו אמרו חז"ל פרק קמא דבבא בתרא (יב ע"א) 'אף על פי שניטלה הנבואה מן הנביאים, מן החכמים לא ניטלה'" (שו"ת חתם סופר, או"ח, סימן רח). וכדברי הרמב"ן שם, שכתב שפירוש רש"י לא נראה לו, "אלא הכי קאמר: אף על פי שניטלה נבואת הנביאים, שהוא המראה והחזון, נבואת החכמים שהיא בדרך החכמה, לא ניטלה, אלא יודעים האמת ברוח הקודש שבקרבם". הרי שנבואת החכמים היא בדרך החכמה. ובהמשך הגמרא שם (יב ע"ב) פירש רש"י (ד"ה ולא טעמא קאמר): סברת הלב היא הבאה לו בנבואה, וזכה להסכים להלכה למשה מסיני. וכן כתב המאירי בפתיחתו למסכת אבות: "מה שלא הספיק להם בו ההיקש והסברא... לפעמים היתה הנבואה מבררת להם כל תעלומה".

שבירת הלוחות וחתימת התורה

לפיכך נרמזת שבירת הלוחות בפסוק האחרון שבתורה, ואין זה דבר תמוה, אדרבה, הקב"ה אומר למשה "אשר שברת" - "יישר כוחך ששברת", שכן שבירתם של הלוחות היא קיומה של תורה, ששבירתן היא שהביאה לכך שתורה אינה בירושה אלא בעמל ויגיעה, ומתוך כך "ישראל ואורייתא חד הם".

ואם תאמר, מדוע א"כ לא ניתנה תורה לכתחילה במתכונת הלוחות השניות? הרי אילמלי לא נשברו הלוחות, היו למדים ואינם שוכחים?

אפשר לומר, שההווה אמינא של הלוחות הראשונים, שהכל כלול בהם, ואין בהם שכחה, והמסקנה של הלוחות השניים, שיש צורך בעמל וביגיעה, מקבילים לתינוק שמלמדים אותו תורה במעזי אמו ומשכיחים לו את תורתו בצאתו לאויר העולם, כדי שיהיה לו תורה בכוח, ויתחבר לה שנית בבחירתו וביגיעתו (נדה ל ע"ב); בדומה ללוחות הראשונים שנשתכחו, והם בכוח בעם ישראל, כדי שיהיו דבקים בה מעתה בעמל. לאחר שכבר ירדה תורה בשלמותה לעולם, אפשר יהיה להשיגה בעמל ויגיעה.

ועדיין יש מקום לשאול, אם כל זה נעשה כדי שלא ייחשבו ישראל כזר, ולא תהיה לאומה"ע שייכות לתורה, מדוע תורה שבכתב כן ניתנה באופן שאומה"ע יוכלו לייחס אותה לעצמם, והלא עדיף היה שגם חלק זה של תורה יינתן בע"פ, ולא תהיה להם שום אחיזה בתורה?

תשובת שאלה זו רמוזה בדברי הרמב"ם בסוף ספרו, וכך כתב:

... אבל מחשבות בורא עולם אין כח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וכל הדברים האלו של ישוע הנצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו, אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד. שנאמר "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד" (צפניה ג, ט). כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה. אלו אומרים מצוות אלו ואת היו וכבר בטלו

בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות, ואלו אומרים דברים נסתרות יש בהם ואינן כפשוטן וכבר בא משיח וגלה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת ויצליח וירום וינשא מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאייהם ואבותיהם הטעום (הלכות מלכים פי"א, ה"ד)*.

ע"כ היתה תוכניתו של בורא עולם, לפרסם את היסוד בכתב, כדי שילמדו ממנו גם שאר האומות, וכך נצטוו ישראל לכתוב את התורה על האבנים בצאתם מן הירדן, אך תורה שבע"פ נשאר עלומה עבורם, כדי שישראל לא ייחשבו לזר.

מעתה ניתן לומר, שהפסוק "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", הוא היסוד שכל ילד בישראל חייב לדעת בגשתו ללמוד תורה. שכן הקושי של "מורשה" עלול להרחיק מלימוד תורה, ועל כן חייב כל אחד לדעת מראש, שדוקא קושי זה הוא בניינה של תורה - כפי שראינו בדברי התנחומא מפרשת נח. וכך מודיעים לכל תלמיד מראש, שתורה היא מורשה - 'דיהא', וע"כ דווקא הקושי שבתחילה הוא הפתח לעולמה של תורה.

ברם מפרשי התנחומא תמהים על הקשר שבין השבחים שמעתיר התנחומא על תורה שבע"פ לפרשת נח ("להבין שייכות המדרש הזה לסדרה זו" וכו' - קול הרמז). אולי אפשר לומר, שכיוון שמקובל בישראל שזמן חורף מתחיל בר"ח מרחשון, ובדרך כלל בשבת פרשת נח, מצאו חז"ל לנכון להכין אותנו מראש, שאנו נגשים ללימוד קשה ומייגע, וכשיודעים זאת מראש, לא מרפים ידיים כשנתקלים בקושי.

סוף דבר

כיוון שביקש הקב"ה לכרות ברית עם ישראל, שלא יוכלו אומות העולם לומר "אנו ישראל", נתן להם תורה בע"פ. מעתה אין התורה כתובה בספר אלא בלבם. כדי שתתקרת התורה בלבם של ישראל, היא ניתנה להם בדרך של קושי, של עמל ויגיעה, ותהיה קנויה להם. שומה עלינו לקבל קושי זה באהבה, שכן בעמלנו אנו מגשימים את הברית, והאחריות על קיום הברית

* דברים אלו נשמטו ע"י הצנזור בהוצאות קודמות של הרמב"ם, וכיום חזרו במהדורת פרנקל.

מוטלת על עוסקי התורה מקטנותם, ואשרי מי שעמלו בתורה.

ברם התלמידים בראשית דרכם בלימוד התורה אינם נקיים מקשיים ואינם חפים מספקות והתלבטויות. מעניינת תשובתו של אחד מגדולי בעלי המחשבה בתקופתנו. תלמיד אחד, שכנראה חלשה דעתו מחמת קשיי הלימוד, פנה לרב הוטנר זצ"ל וביקש את עזרתו. הרב הוטנר הבין לרוחו והשיב לו כדברים האלה:

...דע לך חביבי כי עצם מכתבך מתנגד הוא לכל התיאורים הנמצאים בו. והנני בזה להסביר לך תוכן משפט זה. רעה חולה היא אצלנו שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלימות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון של מעלתם. מספרים אנו על דרכי השלימות שלהם, בשעה שאנחנו מדלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם של שיחתנו על הגדולים מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתן ובצביונם. הכל משוחחים, מתפעלים ומרימים על נס את טהרת הלשון של בעל החפץ-חיים זצ"ל. אבל מי יודע מן כל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות והנסיגות לאחור שמצא החפץ חיים בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע. משל אחד מני אלף, ודי לנבון שכמותך לדון מן הפרט אל הכלל. התוצאה מזה היא כשנער בעל רוח, בעל שאיפה, בעל תסיסה מוצא בעצמו מכשולים, נפילות, ירידות, הרי הוא דומה בעיניו כבלתי "שתול בבית השם". שלפי דמיונות של נער זה להיות שתול בבית השם, פירושו הוא לשבת בשלוות הנפש על נאות דשא של מי מנוחות וליהנות מיצרו הטוב כדרך שצדיקים נהנים מזיו השכינה שעטרתיהם בראשיהם במסיבת גן עדן. ולאידך גיסא, לא להיות מורגז מסערת היצר על דרך הכתוב של "במתים חפשי".

אבל דע לך, חביבי, ששורש נשמתך הוא לא השלוה של היצר טוב, אלא דווקא מלחמתו של היצר הטוב. ומכתבתך היקר הנלבב מעיד כמאה עדים כי אכן לוחם נאמן אתה בצבאותיו של היצר הטוב. באנגלית אומרים Lose the battle and win the war. בודאי שהנך נכשל ועומד להיות נכשל (אין בזה משום פתיחת פה לשטן) ובכמה מערכות תפול שדוד, אבל אני מבטיח לך שלאחר הפסד כל המערכות תצא מן המלחמה כשזר הניצחון על

ראשך... "שבע יפול צדיק וקם" (משלי כד, טו) - והטפשים חושבים כי כוונתו בדרך רבותא, אע"פ ששבע יפול צדיק, מ"מ הוא קם. אבל החכמים יודעים היטב, שהכוונה היא שמהות הקימה של הצדיק היא דרך ה"שבע הנפילות" שלו. "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". טוב זה יצה"ט, מאד זה יצה"ר...

אילו היה מכתבך מספר לי על אודות המצוות ומעשים טובים שלך, הייתי אומר שקבלתי ממך מכתב טוב. עכשיו שמכתבך מספר לי על ירידו ונפילות ומכשולים, הנני אומר שקבלתי ממך מכתב טוב מאד. רוחך סוערת לקראת השאיפה להיות גדול. בקשה ממך אל תצייר לעצמך גדולים שהם ויצרם הטוב בבחינת חד-הוא. לעומת זאת צייר בנפשך גדולתם של גדולי עולם באותיות של מלחמה נוראה עם כל הנטיות השפלות והנמוכות. ובזמן שהנך מרגיש בקרבך סערת היצר, דע לך שבזה הנך מתדמה אל הגדולים הרבה יותר מאשר בשעה שאתה נמצא במנוחה שלימה שאתה רוצה בה. דווקא באותם המקומות שהנך מוצא בעצמך הירידות הכי מרובות, דווקא באותם המקומות עומד הנך להיות כלי להצטיינות של כבוד שמים (פחד יצחק, אגרות וכתבים, אגרת קכח).

בזאת נבין גם את עניין השמחה המודגשת בלימוד תורה, כמו בשמיני עצרת המכונה "שמחת תורה". הלומד שמח בעמלו, בחלקו, וכך אמרו "איזהו עשיר השמח בחלקו" (אבות ד, א). שטחיות ההבנה היא שהעשיר הוא השמח בחלקו ומסתפק במועט, בניגוד לאביון, שתאב כל הזמן לעוד ועוד, שהרי מי שיש לו מנה רוצה מאתיים, ואח"כ מבקש ארבע מאות, ולעולם לא יהיה מרוצה ושמח. ברם לפי הבנה זו לא מובן המקור למאמר זה, שאמרו שם באבות - "שנאמר 'יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך' (תהלים קכח, ב)". ועל כן נכון יותר לפרש, שהעשיר הוא זה השמח בחלקו - בחלקו שלו, כי "רוצה אדם בקב שלו יותר מתשעה קבין של חברו", וכמו שפירש רש"י שם "חביבה עליו על ידי שעמל בהן" - במה שהוא יגע והרוויח בזכות ולא בחסד, זהו חלקו שלו, ובזה שמח.

לעולם השמחה באה על ההישגים של האדם ביגיעתו, ולא במה שהשיג בקלות ללא יגיעה. אז ההישגים הם שלו, וזאת השמחה הגדולה בתורה הנקנית ביגיעה ובעמל. זוהי השמחה בתורה.